

דקדוקי קריאה והדרכה לקורא בציבור בפרשת ויחי בהפטרה ובראשון של שמות

מז ל אַעֲשֶׂה: העי"ן בחטף סגול כן הוא במדויקים	
מז לא הַשְׁבֵּעָה לִי וַיִּשְׁבַּע לוֹ: שני לשונות השבועה כאן הן מלרע, ומוטעמות בטעם מפסיק	
מח ו וּמִלֻּדְתָּךְ אֲשֶׁר-הוֹלֵדְתָּ: הדלת"ן בשוא נח ¹	
מח ז מִתָּהּ: ההטעמה במ"ם. כדי למנוע טעות – בחלק מהחומשים נוספה תלישא גם במ"ם ²	
מח ט אֲשֶׁר-נָתַן-לִי קָחֶם-נָא: געיה בנו"ן ובקו"ף בהתאמה. וַאֲבָרְכֶם: הרי"ש בשווא נע והכ"ף בצירי	
מח יד שָׁכַל: שי"ן שמאלית	
מח טו וַיִּבְרָךְ: במלעיל והרי"ש בסגול	
מח טז וַיִּקְרָא: וא"ו החיבור מנוקדת בשווא	
מח יט יִהְיֶה-לָעַם: געיה ביו"ד הראשונה ודגש חזק בלמ"ד מדין דחיק. וַיִּזְרְעוּ יִהְיֶה מְלֹא-הַגּוֹיִם: טעם	
טפחא בתיבת וַיִּזְרְעוּ	
מח כ בָּךְ: הבלי"ת בטעם רביעי, אין להשגיח בגרשיים של קורן. יִשְׁמְךָ: המ"ם בשוא נע כי השי"ן בחירק	
מלא ³	
מח כב וַאֲנִי: בגרשיים, אין להשגיח ברביעי של קורן. שְׁכֶם אֶחָד: האל"ף והחיל"ת בפתח	
מט ג בְּכָרִי אֶתָּה: שתיהן במלעיל. וַיִּתֵּר עָז: העי"ן בקמץ ולא בחולם	
מט ו תָּחַד: מלרע הטעם בחיל"ת. הִרְגוּ אִישׁ: טעם נסוג אחור לה"א הרי"ש בשווא נע. עֲקְרוּ-שׁוֹר: דגש	
חזק בקו"ף והשווא תחתיה נע	
מט ט מְטָרָךְ בְּנֵי עֲלִית: טעם טפחא בתיבת מְטָרָךְ	
מט י מִיְהוּדָה: מ"ם בחירק מלא, אין לבטא שווא ביו"ד. יִקְהָת: דגש חזק בקו"ף והשווא תחתיה נע	
מט יג יָמִים: יש להדגיש את המ"ם להבדיל מרבים של יום: יום/ימים – יָמִים/ימים	
מט יז עֲקָבִי-סוֹס: דגש חזק בקו"ף והשווא תחתיה נע	
מט כ מַעֲדָנִי-מִלֶּךְ: העמדה קלה במ"ם הראשונה למנוע הבלעת העי"ן החטופה	
מט כג וַיִּמְרָרְהוּ: היר"ד בשווא נח ורי"ש ראשונה בשווא נע	
מט כד אֲבִיר: הבלי"ת רפה ללא דגש	
מט כה וַיַּעֲזְרֶךְ: עי"ן בשוא נח, זי"ן בשוא נע, כ"ף סופית דגושה. יש להיזהר מתופעת 'הדבקין' בקריאת	
פסוק זה (בדומה לכל קריאה אחרת), דהיינו, לתת רווח בין מילים שאות עלולה להיבלע ביניהן למשל:	
שמים // מעל וכד'. וַיִּבְרָכְךָ: רי"ש בשווא נע וכ"ף סופית דגושה	
מט כז יִטְרֹף: הרי"ש בקמץ רחב ⁴ . יֹאכֵל עֵד: טעם נסוג אחור ליו"ד	

¹ יש משתבשים לקרוא וּמִלֻּדְתָּךְ והפכו את השוא הנח לנע [בקריאת סגול] ואת הנע לנח!

² מעניין, שגם בתנ"ך ברויאר ודותן ובר-אילן שנמנעים מסימון כפול של תלישא ושאר הטעמים המסומנים בראש המילה או בסופה – כאן מסמנים תלישא גם על המ"ם.

³ כלומר התנועה הגדולה של החירק. הובהר כאן כמה פעמים כי הכתיב המופיע במקרא כשהוא חריג מבחינה דקדוקית אינו קובע אם זו תנועה גדולה או קטנה.

מט ל אֲשֶׁר עַל-פְּנֵי-מִמְרָא: המרכא במילה אֲשֶׁר⁵

מט לג וַיֵּאָסֶף: במלעיל

נ ב הִרְפָּאִים: הפ"ה בשווא נע בניגוד להרגל

נ ז וְכָל זִקְנֵי אֶרֶץ-מִצְרַיִם: טפחא בתיבה וְכָל

נ יד קִבְרָו: הקו"ף בקמץ קטן

נ יז אֲנָא: מלרע, הטעם בנ"ן, יש להעמיד קלות גם את האל"ף

נ כא וַיִּנָּחֶם: במלרע⁶

נ כד וְאֱלֹהִים: האל"ף כלל אינה נשמעת. וְהַעֲלָה: העמדה קלה בה"א למנוע הבלעת העי"ן החטופה,

בדומה לו גם בפסוק הבא וְהַעֲלֵתֶם

הפסרת ויחי מלכים א ב:

ב ג וַעֲדוּתָיו: הדלי"ת בשווא נע והוי"ו נקראת בחולם, במבטא "ישראל": Ve'edeVotav

ב ה אֲשֶׁר-עָשָׂה לִי: טעם קדמא נסוג אחר לעי"ן. וַיִּבְנֵעֵלֹ: אע"פ שיש געיא (מתג) בוי"ו – הבי"ת בשווא נח

ב ז בִּבְרָחִי: בי"ת שנייה בקמץ קטן

ב ח קָלָלְנִי: געיה בקו"ף ושווא נע בלמ"ד. וַאֲשַׁבַּע: טעם קדמא בשי"ן והעמדה קלה בבי"ת

ראשון של שמות:

א ג יִשְׁשַׁכָּר: כבר כתבנו בפרשיות ויצא-וישלח לקרוא יִשְׁכָּר והשי"ן השנייה כאילו אינה קיימת

א י הִבֵּה נִתְחַכְמָה: הנ"ן רפויה⁷

מגליון ויחי סז מז לא וַיִּשְׁתַּחֲוֵי יִשְׂרָאֵל רש"י: - 'תעללל בעלמיה סגיד ליה' [=השועל בזמנו – השתחווה לו] מדברי רש"י נראה שיעקב השתחוה ליוסף בנו, ועל זה הוא מעיר שכשהשועל בגדולתו משתחוים לו אף על פי שאין הוא מלך. וכך באמת דרשת התלמוד במגילה טז ב. בהמשך הפסוק הוא מביא דרשה אחרת מנוגדת לדרשה זו: הפך עכמו לכל הסכינה (ראה תנח" ויחי ו); מכאן אמרו (שבת יב,ב), שהסכינה למעלה ממראשותיו של חולה.

רשב"ם: וַיִּשְׁתַּחֲוֵי יִשְׂרָאֵל ליוסף, ממקום שהיה על חמטה.

ראב"ע: - שחלק כבוד למלכות (ראה מגילה טז,ב). והנכון בעיני, שנתן שבח לשם. ואין זה כהשתחווית אברהם (ראה ברי' כג,ז), כי שם מפורש "לבני חת" (שם).

התורה תמימה בפרשת וישב דן במחלוקת זו למי השתחוה וכדרכו נכנס לעניינים אחרים.

תורה תמימה הערות בראשית פרק לו הערה יב וע' בריש פרשת ויחי בפסוק וישתחו ישראל על ראש חמטה, בתנחומא ופסיקתא זוטרותא שני פירושים, אם השתחוה לשכינה או

⁴ לו היתה המילה יטרף מוקפת לזו הבאה אחריה, היינו דנים אותו בקמץ חטוף.

⁵ בדפוס ונציה בטעות המרכא במילה פָּנִי.

⁶ בשונה מזולתו בפרשת כי תישא, שם מילה שונה לחלוטין, וַיִּנָּחֶם. אצלנו בבנין פיעל שם בבנין נפעל.

⁷ בחלק מהדפוסים, הנ"ן דגושה אך אין זה הנוסח המדויק, בכתר ארם צובה אין דגש.

וכאשר בראש התיבה השניה יש רק מתג, ולא טעם ממש, יש מחלוקת האם המתג כוחו כטעם לענין זה, ונחשב שהמילה מלעיל, ויבוא דגש דחיק, או שאין נחשב שהמילה מלעיל ע"י המתג, ולא יבוא דגש דחיק. ובוה תלויה המחלוקת כאן, שהמדגשים סוברים שכוח המתג כטעם לענין זה, ולכן בא דגש באות שבה המתג, והמרפס סוברים שאין כוח המתג כטעם לענין זה, ולכן האות רפה.

והמנחת שי (שמות ט"ו י"א, שמות כ"ה כ"ט), הביא את שתי הדעות בזה, שמקנה אברם (שער השני ד"ה ואחי מרחיק) ולשון למודים (שער א' פרק ד') סוברים שאין המתג כטעם לענין זה, ואין דגש דחיק בא במתג (ולכן הביאו את המקומות בהם בא דגש במתג כיוצאים מן הכלל), ואילו רד"ק (מכלול ע"ט ע"א) סובר שהמתג כטעם לענין דחיק.

ויהב"י הנקדן (בעל עין הקדא) בדרכי הניקוד שלו, סובר בזה כרד"ק שמתג כוחו כטעם לענין דגש דחיק, וכן בעין הקדא העיר יהב"י במקומות רבים על דגשות

האות במתג (ובהקדמת חו"ה לחומש מאור עינים בראשית, העתיק את דברי יהב"י בדרכי הניקוד).

(וחו"ה בשמות א' י' כתב שגם דעת מקנה אברם כיהב"י, שהרי כתב על ועשית קערתיו ועל ועשית סידותיו שהם דגושים, והרי אין בהם טעם אלא רק מתג. אך באמת משם ראה לסתור, שבמקנה אברם הביאן כיוצאים מן הכלל, ואם סובר כיהב"י אינם יוצאים מן הכלל, אלא דגושים כדן משום המתג. ואכן במנחת שי הביא ששיטת מקנה

אברם היא שמתג אינו גורם לדגש דחיק, והראיה שמנאם כיוצאים מן הכלל, ודלא כמו שהבין חו"ה בדברי המקנה אברם).

ונראה לתלות מחלוקת זו האם המתג גורם לדגש דחיק, במחלוקת לגבי חזק המתג, שרד"ק שסובר שכל מתג עושה העמדה גדולה, ממילא סובר שמתג נחשב כטעם גם לענין דחיק (ומסתעם זה כשיש מתג מלעיל קורא לה רד"ק מלעיל אע"פ שהסתעם מלעיל, כיון שיש בו העמדה גדולה, ובסו שהביא ממנו מנחת שי במאמר המאריך תדון חקירה א'). אך שיטת מקנה אברם ולשון למודים שהמתג עושה העמדה מועטת בלבד (ובסו שהביא מנחת שי שם בשם מקנה אברם), ולכן גם אינו גורם לדגש דחיק.

ולגבי חזק המתג, נקט מנחת שי למעשה דלא כרד"ק, וכתב: ואע"פ שאיני ראי להכריע, יותר נכון אצלי דעת הראשון שכתבתי שאין כח המאריך רק להעמיד מעט התנועה, וזאת היא הסברא התקועה בלבי מכמה שנים, עכ"ל. וממילא ע"פ מסקנתו לענין זה, הוא הדין שלשיטתו לא יגרום המתג לדגש דחיק. ואכן כך היא שיטת כתבי היד המדויקים שאין המתג גורם לדגש דחיק, למעט בכמה מקומות היוצאים מן הכלל שמנאם המדקדקים.

ויש שיטה נוספת במחלוקת זו, והיא שיטת בעל מסורת הקריאה (מכלל דקדוק הקריאה כלל י"א סעיף ב'), שסובר שדין דחיק נוהג גם במתג, אך מסייג שזה רק במתג שאחריו תנועה (כגון: נְשָׁפֶקֶת פִּלְקִיזוֹ), אבל כשיש שווא אחר המתג (כגון: נְקָה נְהַסְקָה) אין דין דחיק נוהג, כיון שמתג שאחריו שווא אינו נידון כנגינת טעם. ושיטה זו מתיישבת היטב ברוב המקומות, ועונה אף על היוצאים מן הכלל הדגושים, שלפי כלל זה אינם יוצאים מן הכלל, אלא דגושים כדן (כגון ועשית קערתיו, ועשית סידותיו, מי כמכה באלים), אך יש כמה מקומות ששיטתו אינה מתיישבת שבספרים המדויקים רפה אע"פ שיש מתג ואחריו תנועה (כגון: נְקָה נְהַסְקָה, במדבר ט"ו י"א. נְהַסְקָה נְקָה, במדבר ל"ב כ"ז).

ע"כ מתורת הקורא.

נ י וַיָּבֹאוּ עַד-גֵּרֶן הָאֶטֶד מִשֶּׁה רַעֲנָן פִּרְשָׁה וּטְבַעָה שֶׁבֶת בִּשְׁכֶּתוֹ וַיְחִי עוֹ

שיח קוצני

רמזים לזהותו של האטד נוכל לקבל מפסוקים מעטים במקרא שבהם הוא מוזכר. משמו של המקום "גורן האטד" אנו לומדים, על פי רבותינו, שהאטד הוא שיח קוצני שניתן לתחום בעזרתו גרנות. מפרש רש"י:

גֵּרֶן הָאֶטֶד – מוקף אטדין היה. ורבותינו דרשו על שם המאורע שבאו כל מלכי כנען ונשיאי ישמעאל למלחמה, וכיון שראו כתרו של יוסף תלוי בארונו של יעקב, עמדו כולן ותלו בו כתריהם, והקיפוהו כתרים כגורן המוקף סייג של קוצים.

על אופיו הקוצני של האטד נוכל ללמוד מפירושו של אונקלוס לפסוק "וַיִּקְוֶן וַיִּדְרֹדֶר תַּעֲמִיחַ לָךְ וְאַכְלֶתָ אֶת עֵשֶׂב הַשָּׂדֶה" (בראשית ג, יח). מתרגם אונקלוס: "וכובין ואטדין תצמח לך ותיכול ית עסבא דחקלא".

בתוספתא מתואר האטד כצמח קוצני שהיה עלול להפריע לבני ישראל במסעם במדבר: "ועמוד ענן שהיה מקדים לפניהם הורג נחשים ועקרבים ושורף סירים וקוצים

ואטד, משפיל להם את הגבוה ומגביה להם את השפל ועושה להן את הדרך מיושר..." (סוטה, ליברמן, ד,ב). במדרש תנחומא (בובר, וירא, כט) נאמר: "...כיון שראו כך, ויאמרו כל העצים אל האטד, זה אבימלך, כשם שהאטד הזה מלא קוצים, כך אבימלך מלא מעשים רעים וכו'".

"תצא אש מן האטד"

מאפיין נוסף של האטד מופיע באופן מפורש יותר במשל יותר המפורסם⁹ (שופטים ט,יד-טו):

וַיֹּאמְרוּ כָל הָעֵצִים אֶל הָאֵטָד לֵךְ אִתָּה מֶלֶךְ עָלֵינוּ: וַיֹּאמֶר הָאֵטָד אֶל הָעֵצִים אִם בְּאֶמֶת אַתֶּם מְשֻׁחִים אִתִּי לְמַלְךְ עָלֵיכֶם בָּאוּ חֹסֵי בְּעָלִי וְאִם אֵין תֵּצֵא אֵשׁ מִן הָאֵטָד וְהֵאָכַל אֶת אֶרְצִי הַלְבָּנוֹן.

האטד מסמל את הניגוד לעצי הפרי (הזית, התאנה והגפן) שסירבו לקבל עליהם את המלוכה והעדיפו להמשיך להניב פירותיהם.

נוכל להסיק מכאן שהאטד הוא עץ סרק או עץ המניב פירות חסרי ערך ממשי. המסקנות העולות מחלקו הראשון של פסוק טו תלויות בפרשנותו. יש הרואים באמירה "באו חסו בעלי" אמירה צינית שממנה ניתן ללמוד שלאטד אין צל ואילו לאחרים הפסוק מתפרש כפשוטו. האש היוצאת מהאטד רומזת על האפשרות שעץ זה דליק.

אילן או ירק?

האטד נחשב לעניין כלאים כאילן: "הקנים והחגין והוורד והאטדין מין אילן, ואינן כלאים בכרם. זה הכלל כל המוציא עליו מעיקרו הרי זה ירק, וכל שאין מוציא עליו מעיקרו הרי זה אילן" (תוספתא כלאים, ליברמן, ג,טו). מהלכה זו ניתן להסיק שהאטד הוא צמח רב שנתי שאינו מתחדש מהשורש, הנקרא עיקרו, אלא מחלק או חלקים על קרקעיים.

על אופן התחדשות האטד ניתן ללמוד מהמשנה בשביעית (ז,ה):
לולבי האלה והבטנה והאטדין יש להם שביעית ולדמיהן שביעית, אין להם ביעור ולא לדמיהן ביעור, אבל לעלין יש ביעור מפני שנושרין מאביהן.

ממשנה זו משתמע באופן ברור שהאטד הוא עץ נשיר שעליו מתחדשים מהענפים. מסיבה זו יש לעלים ביעור אך לא ללולבים שהם קצוות הענפים הרכים שנאכלו לאחר "המתקה" (כבישה) במלח או בחומץ. במשך הזמן הלולבים מתקשים והופכים להיות ענפים שאינם נושרים ולכן אין להם ביעור.

למרות מעמדו של האטד כאילן הרי שהברכה על הלולבים הייתה "בורא מיני דשאים" (ירושלמי ברכות, וילנא, פ"ו ה"א): "ואילו הן מיני דשאים הקונרס והחלימה והדמוע והאטד". על סתירה זו עמד הירושלמי (כלאים, וילנא, פ"ה ה"ז) ומתרץ שאכן קיים הבדל בין מעמד האטד לעניין כלאים ובין מעמדו לברכה. הירושלמי משווה פער זה להלכות הנוהגות באתרוג. על פרי האתרוג מברכים בורא פרי העץ ואילו על הלולבים שלו ("תמורות") מברכים בורא מיני דשאים.

מסורות והצעות הזיהוי

האטד זוהה על ידי תרגום השבעים בבראשית כ – atad ואילו בשופטים כ – ramnos, שם שהיוונים כללו בו שיחים ממשפחת האשחריים וכן את הסוג אָטָד. שיחים/עצים אלו אמנם שייכים למשפחות שונות אך דומים בצורתם ובפרותיהם. בתרגום עקילס אנו מוצאים ramnos (ρᾰμνος) ובוולגטה ramnus. על פי

⁹ א"ה: האמנם הוא מפורסם? למרבה הבושה והבוזין רבים לא פתחו את ספר שופטים, ואינם יודעים מאומה לא על גדעון ולא על בניו יותם ואבימלך!

דיוסקורידס נקרא העץ Rhamnus בשם "atadin". באכדית נקראים קוצים בשם ittitu המזכיר את האטד. על פי כל התרגומים (בשפות האירופאיות והערבית) השם "אטד" הוא שם קיבוצי הכולל שיחים קוצניים שונים. החוקרים מזהים כ"אטד" בעיקר את האשחר הארצישראלי ששמו הלטיני הוא (Rhamnus lycioides) (ראו בתמונה) והאטד האירופי.

אשחר ארצישראלי

לתגובות ורישום לקבלת מאמרי צמחים ובעלי חיים על פי סדר הדף היומי:
raananmoshe1@gmail.com

תן להכם ויהם-עוד

אני מבקש מאוד ממי שיש לו הערות שלא ימנע מלשולחן אלי
הכתובת למשלוח: eliyahule@gmail.com
הערות מתקבלות גם באנגלית.

הודעה מאתר "לדעת" כאן תוכלו להוריד גליונות פרשת השבוע מדי שבוע (גם גליונו מופיע
שם): www.ladaat.net/qilionot.php

מאמרנו מופיע ונשמר באוצר החכמה בפורום העלאת מאמרים
[search/dvir/14a6bf5febc771ff#https://mail.google.com/mail/ca/u/0](https://mail.google.com/mail/ca/u/0/search/dvir/14a6bf5febc771ff#/)

אם אתה מתעניין
בהבטים הלשוניים של התורה
(לשון המקרא, המשנה, התלמוד וכו')
אתה מוזמן להרשם (בחנם)
לקבלת דוא"ל בנושאים לשוניים
ברשת: maanelashon@gmail.com
😊 בוא להחכים את עצמך ואת שאר המכותבים 😊